

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-82-25>

УДК 338.48:910(477.61)

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ: ГЕОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ

TOURISM AND RECREATION POTENTIAL OF THE KHARKIV REGION: GEOGRAPHICAL AND SOCIO-ECONOMIC DETERMINANTS OF TRANSFORMATION AND DEVELOPMENT

Носирєв Олександр Олександрович

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4089-3336>

Якименко-Терещенко Наталія Василівна

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2927-7989>

Чайка Тетяна Юріївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7622-3193>

Nosyriev Oleksandr, Yakymenko-Tereshchenko Nataliia, Chaika Tatiana
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

У статті досліджено туристично-рекреаційний потенціал Харківського регіону з урахуванням природно-географічних, історико-культурних, курортно-оздоровчих та інфраструктурних ресурсів. Розглянуто природні умови, клімат та ландшафти як базис для активного, оздоровчого, екологічного та культурно-пізнавального туризму на Харківщині. Проаналізовано туристично-рекреаційну інфраструктуру Харківської області та м. Харків, виявлено проблеми санаторіїв та курортів: застарілість бази, обмежена медична оснащеність, низька маркетингова активність та цифрова комунікація. Висвітлено перспективи розвитку міської рекреації на прикладі «Зеленого каркасу» в м. Харків. Підкреслено, що Харківський регіон має значний потенціал для створення комплексного туристичного продукту, економічного зростання та збереження природно-культурної спадщини.

Ключові слова: туризм, рекреація, туристично-рекреаційний потенціал, Харківський регіон, рекреаційна інфраструктура, природно-географічні умови, курортологічні ресурси, міська рекреація, зелений каркас, туристичний продукт, регіональний розвиток.

The article examines the tourism and recreational potential of the Kharkiv region, taking into account the natural-geographical, historical-cultural, health-resort, and infrastructure resources of the territory. The relevance of the study is determined by the need to integrate diverse resources into a comprehensive system capable of creating a multifunctional tourism product, stimulating the socio-economic development of the region, improving the quality of life of the population, and contributing to the sustainable recovery of the territory in the post-war period. The natural-geographical conditions of the region are highlighted, including a moderately continental climate, undulating relief, river networks, reservoirs, and forested areas, which serve as a basis for active, educational, water-

based, ecological, and wellness tourism. The historical and cultural heritage of the region is analyzed, including archaeological monuments, monumental art, and museums, as well as health-resort resources, particularly mineral waters and sanatorium-resort facilities. Systemic problems in the operation of sanatoriums and resorts have been identified, including outdated material and technical infrastructure, insufficient medical equipment, limited marketing activity, and weak digital communication. Special attention is given to the development of urban recreation using the example of the "Green Framework" concept in Kharkiv, which envisions the integration of parks, rivers, and green corridors into a unified urban ecosystem with a network of pedestrian and bicycle routes. The socio-economic significance of tourism for the region is emphasized: the creation of a comprehensive tourism product promotes economic growth, social stability, community integration, the improvement of the physical and psycho-emotional health of the population, and the preservation of natural and cultural resources. The Kharkiv region is characterized by significant tourism and recreational potential, combining natural, historical-cultural, and health-resort resources, and has the capacity to become a competitive destination for a wide range of tourism services, including cultural-educational, wellness, active, and rural tourism.

Keywords: tourism, recreation, tourist and recreational potential, Kharkiv region, recreational infrastructure, natural-geographical conditions, resort resources, urban recreation, Green Framework, tourism product, regional development.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження розвитку туризму та рекреації в Харківському регіоні визначається необхідністю інтеграції природних, історико-культурних та рекреаційних ресурсів у комплексну систему, здатну формувати багатофункціональний туристичний продукт, стимулювати соціально-економічний розвиток території та підвищувати якість життя населення. Саме сфера туризму та рекреації є важливим вектором сталого соціально-економічного розвитку Харківської області, й це саме ті галузі, які здатні виступати драйвером регіональної економіки. Природно-географічні умови регіону створюють сприятливе середовище для розвитку туризму та рекреації. Помірно континентальний клімат із відносно м'якою зимою та теплим літнім періодом забезпечує комфортні умови для перебування туристів протягом року. Рельєф області, який поєднує рівнинні простори з хвилястими ділянками та балками, наявність річкової мережі в межах обласного центру (Лопань, Харків, Немишля, Уди), водосховищ і лісових масивів створює широкий спектр можливостей для активного, пізнавального, водного та екологічного туризму. Соціальний вплив туризму та рекреації є не менш важливим. Організація відпочинку, активних прогулянок, оздоровчих та рекреаційних програм позитивно впливає на фізичне, психоемоційне та соціальне здоров'я населення. Регулярне перебування у зелених зонах, парках, біля водойм та участь у туристичних маршрутах сприяє зниженню рівня захворюваності, підвищенню імунного захисту та покращенню психоемоційного стану. Таким чином, розвиток туризму та рекреації в Харківському регіоні має комплексне значення: ці сфери виступають економічним драйвером повоєнного майбутнього,

інструментом покращення здоров'я населення та соціальної стабільності, а також як засіб збереження природних та культурних ресурсів, що створює підґрунтя для сталого розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика розвитку туризму та рекреації Харківського регіону достатньою мірою представлена у наукових публікаціях дослідників та науковців, які розглядають туристично-рекреаційний потенціал як важливу компоненту соціально-економічного розвитку територій та формування конкурентоспроможних регіональних дестинацій. Регіональні аспекти просторової організації рекреації розкрито у праці Т. Басок та К. Вяткіна [2], де рекреаційна діяльність міста розглядається крізь призму територіального планування. Сучасний стан рекреаційної діяльності та туризму в Харківській області проаналізовано у дослідженні О. Бондаренка [3], де розкрито природноресурсний потенціал регіону, а також окреслено екологічні обмеження рекреаційного використання територій. Автор приділяє увагу оцінці ризиків для здоров'я населення при рекреаційному водокористуванні та ролі природних чинників у формуванні туристичної привабливості області. Напрямки розвитку туризму Харківського регіону розглянуті у публікації Т. Ткаченко [4], де обґрунтовано значення історико-культурної спадщини, природно-заповідного фонду та курортно-рекреаційних ресурсів як базису для формування культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого та медичного туризму. Питання курортної справи та використання мінеральних вод у лікувально-оздоровчому туризмі висвітлено у навчально-методичному посібнику В. Клапчука [5], де детально охарактеризовано функ-

ціонування курортних комплексів, зокрема Харківського курортного району, та їхня роль у системі національного санаторно-курортного господарства. Економічний стан санаторно-курортних закладів регіону проаналізовано у дослідженні А. Карюка та А. Ясинської [6], у якому визначено ключові проблеми функціонування санаторіїв, зокрема зношеність матеріально-технічної бази, недостатній рівень інвестицій та обмеженість маркетингових інструментів, а також окреслено перспективи їх подальшого розвитку.

Ландшафтні передумови формування регіональної та локальної екологічної мережі Харківської області досліджено у публікації Н. Максименко та Р. Квартенка [9], де обґрунтовано значення природних ландшафтів для розвитку рекреаційних територій та забезпечення екологічної стабільності регіону. Локальні аспекти рекреаційно-туристичного потенціалу області розкрито у дослідженні С. Красніка [11], присвяченому Берестинському району, де проаналізовано природні, історико-культурні та соціально-економічні передумови розвитку туризму на субрегіональному рівні. Архітектурно-планувальні підходи до реновації рекреаційних зон міста Харкова представлено у роботі І. Таргонської [12], де на прикладі Олексіївського лугопарку обґрунтовано принципи оновлення міських зелених територій та підвищення ефективності використання їх рекреаційного потенціалу.

Вплив організації рекреаційних територій на сталий розвиток ландшафтно-екологічного каркасу міста досліджено у публікації В. Гришиної [13], у якій рекреаційні простори розглядаються як ключовий елемент екологічної стабільності та якості міського середовища.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наведений огляд наукових публікацій свідчить про фокус уваги дослідників до проблем розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Харківського регіону, зокрема природно-ресурсних, історико-культурних, курортологічних та просторово-планувальних аспектів. Водночас недостатньо опрацьованими залишаються питання інтегрованого стратегічного управління туризмом й рекреацією в умовах воєнних та повоєнних трансформацій, що зумовлює актуальність подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є комплексний аналіз туристично-рекреаційного потен-

ціалу Харківського регіону на основі інтеграції природних, історико-культурних, курортно-оздоровчих та інфраструктурних чинників із застосуванням аналізу територіальних тенденцій розвитку за допомогою аналізу картосхем, з метою обґрунтування перспектив формування конкурентоспроможного та затребуваного регіонального туристичного продукту й визначення пріоритетних напрямів сталого розвитку туризму та рекреації в умовах повоєнного відновлення Харківської області та міста Харків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Донедавна туризм у Харківській області вважався одним з найперспективніших напрямків регіонального розвитку. Однак в умовах економічної та політичної кризи туристичні можливості суттєво обмежуються через різкі коливання цін та валютних курсів. Воєнні дії теж призвели до серйозних втрат природоохоронних об'єктів як в цілому в Харківській області (регіональний ландшафтний парк «Ізюмська лука» поблизу міста Ізюм; регіональний ландшафтний парк «Великобурлуцький степ» (на північ від Куп'янська). Реальний обсяг збитків для об'єктів природно-заповідного фонду поки що неможливо оцінити, оскільки тривають активні воєнні дії та існують численні обмеження для природоохоронної діяльності.

Територія Харківської області має різноманітні природні умови, які є важливим чинником для широкого розвитку рекреаційної індустрії. В області існує достатньо територій, що можуть задовольнити медико-біологічні та психо-естетичні потреби людини [2]. Загальний рекреаційно-туристичний потенціал Харківщини відображено на туристичній картосхемі рис. 1.

Кліматична карта Харківської області (рис. 2 (а)) свідчить про сприятливі природно-кліматичні передумови для розвитку туризму та рекреації в регіоні. Помірно континентальний клімат із відносно м'якою зимою та теплим, сонячним літом створює комфортні умови для перебування туристів упродовж значної частини року. Середні температурні показники (-7°C у січні та $+21^{\circ}\text{C}$ у липні) не формують різких кліматичних екстремумів, що є важливим чинником для розвитку лікувально-оздоровчого, пізнавального та активного туризму. Наявність стійкого снігового покриву тривалістю до 110 днів відкриває можливості для організації зимових видів рекреації, зокрема оздоровчих програм, зимових прогулянок, спортивно-туристичних

Рис. 1. Туристична картосхема Харківської області

Джерело: сформовано на основі <https://tinyurl.com/2c4q33qr>

заходів і короткострокового відпочинку. Водночас тепле й сухе літо з достатньою кількістю сонячних днів (у середньому близько 1750 годин сонячного сяйва на рік) є сприятливим для розвитку літнього рекреаційного туризму, екологічних маршрутів, зеленого та сільського туризму, а також культурно-подієвих заходів на відкритому повітрі.

Помірна кількість опадів (400–650 мм на рік), зосереджених переважно в теплий період, позитивно впливає на стан природних ландшафтів, водних і лісових ресурсів, що є важливою компонентою рекреаційного потенціалу території. Особливості вітрового режиму – переважання західних вітрів улітку та східних і північно-східних в інші пори року – не створюють суттєвих кліматичних обмежень для туристичної діяльності. Загалом кліматичні умови регіону можна розглядати як сприятливий фактор формування конкурентоспроможного туристично-рекреаційного продукту, що дозволяє розвивати сезонні види туризму, поєднуючи оздоровчі, відпочинкові та пізнавальні функції.

Рельєф Харківської області (рис. 2(б)) формує специфічні, але водночас перспек-

тивні умови для розвитку різних видів туристично-рекреаційної діяльності. Харківська область розташована у північно-східній частині Придніпровської низовини, що зумовлює переважно рівнинний, хвилястий характер рельєфу з незначними абсолютними висотами.

Така морфологія місцевості є сприятливою для організації масових форм рекреації, зокрема пішохідного, велосипедного, сімейного та оздоровчого туризму, а також для облаштування туристичної інфраструктури без значних інженерних обмежень. Легкий нахил поверхні в південно-західному напрямку до басейну Дніпра та в південно-східному – до басейну Дона сприяє формуванню розгалуженої річкової мережі, яка відіграє важливу роль у розвитку водної та прибережної рекреації. Особливу рекреаційну цінність мають відроги Середньоруської височини на північному сході області та відроги Донецького кряжа на півдні, де рельєф набуває більш вираженої розчленованості. Саме ці ділянки вирізняються підвищеною ландшафтною різноманітністю, мальовничими краєвидами, наявністю балок і ярів, що створює сприятливі умови

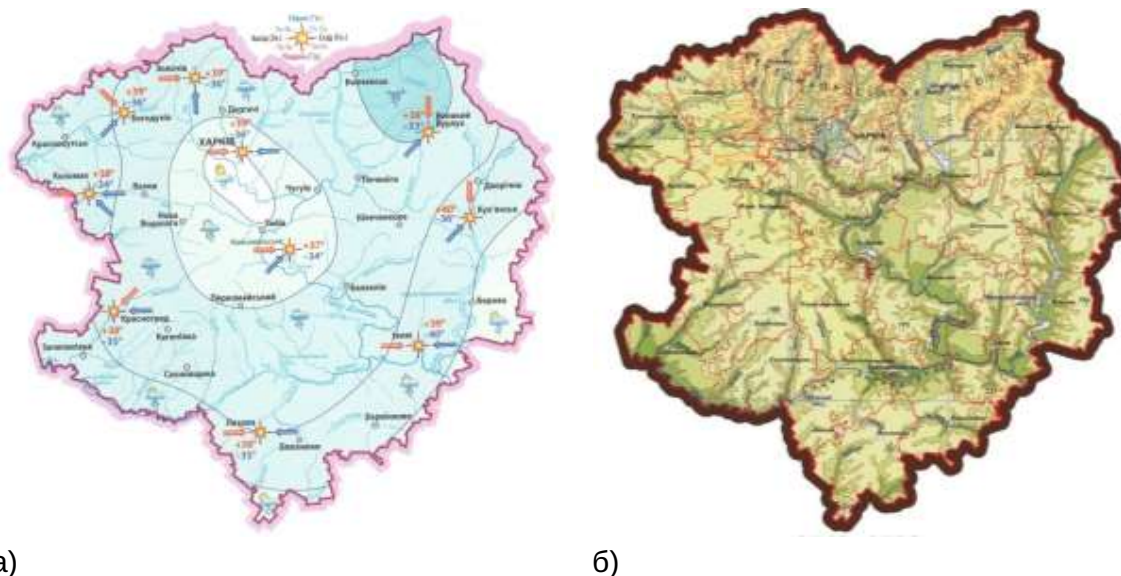

Рис. 2. Кліматична карта (а) та карта рельєфу (б) Харківської області

Джерело: сформовано на основі:

а) <https://tinyurl.com/24gqw9by>; б) <https://tinyurl.com/25d7qu8a>

для розвитку екологічного туризму, ландшафтних маршрутів, спортивно-туристичних походів, а також фототуризму.

Лісистість території також виступє суттєвим фактором розвитку туризму та рекреації, забезпечуючи природну привабливість, оздоровчий потенціал, різноманіття туристичних активностей та сприяючи соціально-економічному розвитку регіону. Проте, лісистість Харківської області є відносно низькою (близько 11 % території), однак лісові масиви, зосереджені переважно у долинах річок та на високих правобережжя (зокрема вздовж Сіверського Дінця, Удів, Осколу), виконують важливу рекреаційну та оздоровчу функцію. Ці природні комплекси традиційно використовуються для організації зон відпочинку, зеленого туризму, дитячого та лікувально-оздоровчого відпочинку, а також є осередками санаторно-курортних закладів і баз відпочинку. Степові райони Харківської області, що характеризуються відкритими рівнинними просторами, формують умови для розвитку спокійних форм рекреації, пізнавального та сільського туризму.

Наявність глибоких ярів і балок у деяких місцевостях підвищує природну атрактивність ландшафтів і може бути використана для створення тематичних екомаршрутів та природоохоронних рекреаційних зон. Відомими прикладами є долини річок Сіверський Донець і Оскіл, а також природні комплекси поблизу Національного природного парку

«Гомільшанські ліси», які мають значний туристичний потенціал. Загалом рельєф Харківської області, попри відсутність різко виражених гірських форм, створює сприятливе середовище для розвитку різноманітних видів рекреації та туризму, орієнтованих на масового споживача, оздоровлення, природо-пізнавальний відпочинок й формування унікального регіонального туристичного продукту.

Дослідниця Т. Ткаченко зазначає, що «Харківська область має значне історико-культурне надбання. Це пам'ятки культури, археології, історії, монументального мистецтва. Загальна кількість складає 2535 одиниць. 121 музей знаходиться на Харківщині. Це є історичні, краєзнавчі, мистецькі, літературні, меморіальні тощо. 500 тисяч музейних предметів знаходиться на зберіганні в музеях. До туристичного потенціалу Харківської області належать природні рекреаційні ресурси. Серед них: національний природний парк «Гомільшанські ліси», Дворічанський та Слобожанський природні парки, регіональний ландшафтний парк «Печенізьке поле», ландшафтний парк «Ізюмська лука» тощо. Можна сказати, що природно-заповідний фонд та історично-культурна спадщина є базою для розвитку культурно-пізнавального туризму» [3].

Цінність курортологічних ресурсів, їх комфортна мікрокліматична характеристика створює в регіоні всі передумови для роз-

витку на Харківщині санаторіїв та курортів. Запаси мінеральних вод є основною базою розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Почав активно розвиватись сільський туризм. Ресурсна база Харківщини має всі підстави для розвитку різних видів туризму й Харківська область може бути представлена як дестинація відпочинку, розваг, лікування, пізнавального туризму [3].

На думку дослідниці, «в Харківській області існують всі передумови розвитку медичного туризму, оскільки знаходиться багато різнопрофільних медичних закладів, які пропонують реабілітаційні послуги з використанням наявної інфраструктури. Популярним є використання Харківського дельфінарію «Немо», Зоопарку, (використання коней для лікування та реабілітації), Екопарку» [3].

Лікувально-оздоровчий туризм, у якому Харківська область має достатній потенціал завдяки наявності мінеральних джерел та санаторно-курортних закладів, надає можливість ефективної реабілітації відпочивальників. Так, науковець В. Клапчук зазначає, що «на лівобережжі також значним курортним комплексом є Харківський, який використовує слабомінералізовані гідрокарбонатно-кальцієві та хлоридно-натрієві води родовищ Березівка та Рай-Оленівка у поєднанні з лікувальними властивостями лісостепових та степових ландшафтів (діброви, соснові бори тощо). Тут в санаторіях «Бермінводи», «Роща», «Ялинка», «Високий» та інших лікують захворювання органів травлення, нирок, нервової та серцево-судинної систем, опорно-рухового апарату тощо» [4].

Проте показовим прикладом деградації інфраструктури у сфері лікувально-оздоровчого туризму є санаторій «Рай-Оленівка» у Харківській області. Заклад було законсервовано у 2005 році, а вже у 2009 році його діяльність остаточно припинено. Відтоді об'єкт поступово втратив свій функціональний та естетичний потенціал, зазнав фізичного зношення й фактично випав із системи санаторно-курортного обслуговування регіону. Колись відомий курортний комплекс, який виконував важливу оздоровчу та рекреаційну функцію, нині перетворився на занедбану територію, що не відповідає жодним сучасним стандартам лікувально-оздоровчої діяльності та втратила зв'язок із власною історичною і туристичною значущістю [6].

Аналіз діяльності санаторно-курортних закладів Харківського регіону свідчить про наявність системних проблем, що стримують

їх ефективний розвиток. Зокрема, для санаторію «Бермінводи» характерна зношена матеріально-технічна база та недостатнє забезпечення сучасним медичним обладнанням, що негативно позначається на якості лікувально-оздоровчих послуг й знижує рівень задоволення потреб пацієнтів. Розв'язання цих проблем потребує залучення інвестицій для реконструкції інфраструктури, технічного переоснащення та підвищення професійної кваліфікації медичного персоналу. Санаторій «Роща» функціонує в умовах недостатньо розвиненої маркетингової діяльності та низької інформаційної присутності, зокрема в цифровому середовищі, що обмежує приплив клієнтів й створює ризики для подальшого розвитку закладу. Актуальним завданням є формування та впровадження комплексної маркетингової стратегії з активним використанням інтернет-ресурсів і соціальних мереж, а також підвищення рівня доступності інформації про надані послуги. Санаторій-профілакторій «Березовий гай» стикається з нестачею сучасного медичного й навчально-реабілітаційного обладнання, що обмежує можливості забезпечення якісної реабілітації та розвитку дітей. Для підвищення стандартів медичного обслуговування доцільним є залучення додаткових фінансових ресурсів, зокрема спонсорської підтримки, а також розвиток партнерських зв'язків з освітніми установами. Така співпраця сприятиме впровадженню інноваційних методик реабілітації та підвищенню ефективності лікувально-відновних процесів [5].

Розглядаючи концепцію розвитку рекреації та туризму в Харківському регіоні, слід зазначити, що ще у 2018 році у Харкові було запропоновано концепцію створення «Зеленого каркасу» протяжністю 58 км, що проходив би вздовж чотирьох основних річок міста та з'єднував Журавлівський гідропарк з Олексіївським лугопарком.

Архітектурна концепція «Зеленого каркасу» передбачала комплексну реконструкцію прибережних територій із включенням кількох ключових елементів: облаштування набережних та парків, реорганізацію колишніх промислових зон, а також модернізацію наявних мостових переходів. У рамках проекту планувалося інтегрувати всі паркові зони в єдину мережу за допомогою зелених коридорів, пішохідних та велосипедних доріжок, що передбачало: 127 км загальної протяжності шляхів, 27 км зелених вулиць, 76 км велодоріжок, 26 велопішохідних мостів (рис. 3).

Фінансування проекту «Зелений каркас» було заплановане в рамках державної програми «Велике будівництво» на суму 1,3 млрд грн.

Дослідниця І. Таргонська [10] зазначає, що «територія Олексіївського лугопарку охоплює велику кількість лісних масивів, місцями неспокійний рельєф, а також має вихід до річки Лопань. Олексіївський лугопарк має низький рівень використання рекреаційного потенціалу, це супроводжується нераціональним використанням берегової зони, деградацією зелених насаджень та різким скороченням територій, придатних для рекреаційного використання» [10]. При цьому місто Харків має значні рекреаційні території, найбільшими є лісопарк, лугопарк та гідропарк: вони займають відносно великі території, але не розвинені достатньою мірою, особливо територія Олексіївського лугопарку.

Після 2022 року розпочалася робота над розробкою нового Генерального плану Хар-

кова, яку здійснює харківська група архітекторів у співпраці з британським архітектором Норманом Фостером та його командою. Стратегія розвитку міста вже включає концепцію «Зеленого каркасу», спрямовану на інтеграцію парків, водойм і річок у цілісну, безперервну міську екосистему, що функціонуватиме як мережа пішохідних та велосипедних зв'язків [8]. Як зазначає міський голова Ігор Терехов, пріоритетним завданням є відновлення первісного функціонального призначення міських річок. Харків має чотири річки – Лопань, Харків, Немишля та Уди, що різняться за шириною та облаштуванням набережних. Попри їхню недостатню повноводність, вони вигідно розташовані по всьому місту і можуть стати осередками формування рекреаційних територій. У стратегії розвитку міста підкреслюється, що розчищення та благоустрій берегів річок є ключовим пріоритетом у відновленні рекреаційних зон, а також сприяють об'єднанню внутрішньоміських районів

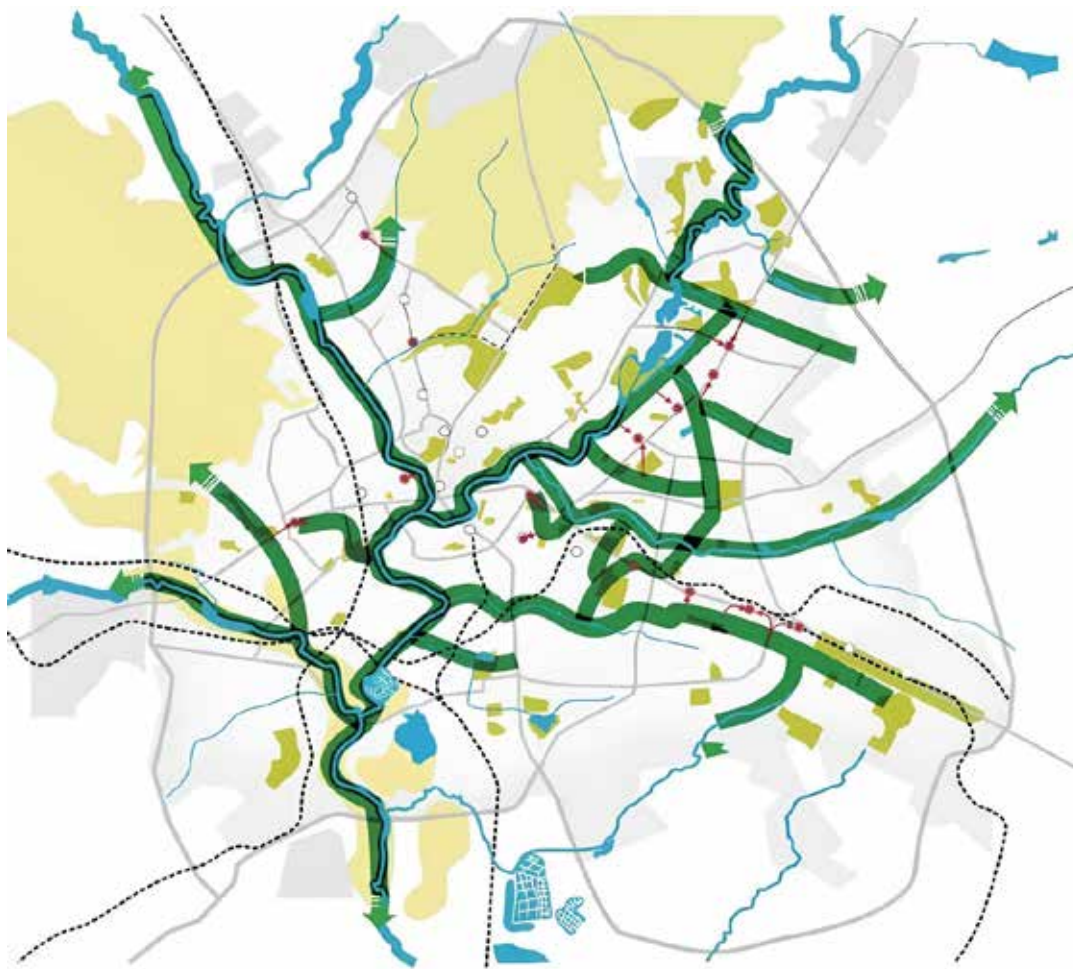

Рис. 3. «Зелений каркас» для розвитку рекреаційних функцій міста Харкова

Джерело: сформовано на основі <https://tinyurl.com/zelkarkas>

та формуванню територій спільної діяльності локальних спільнот [8].

Реалізація концепції «Зеленого каркасу» передбачає редизайн трьох обраних ділянок річок для перетворення їх на високоякісні громадські простори та екологічні коридори, що сприятимуть розвитку пішохідного та велосипедного руху. Під контролем безпеки ця річкова система може стати основою для створення інтегрованої мережі рекреаційних маршрутів. Проєкт «Зелений каркас» передбачає також включення інших міських зелених зон: реконструкцію смуг проспектів Героїв Харкова, Аерокосмічного та Науки із демонтажем суцільних огорож, заміною їх дорослими деревами та інтеграцією вело- та пішохідних маршрутів; використання неактивних промислових ділянок, що залишилися після трансформації виробництва та руйнівних наслідків воєнних дій, для розвитку ландшафтних парків за зразком парку Landschaftspark Duisburg-Nord; облаштування парків при міських лікарнях як загальнодоступних рекреаційних зон, інтегрованих у систему пішохідних та велосипедних доріжок; модернізацію садибних ділянок, що займають близько 70 % території міста, з облаштуванням внутрішньоквартальних доріг та велодоріжок, що дозволить включити їх у міський екологічний каркас [8].

Пілотним проєктом реалізації даної концепції обрана ділянка річки Харків від Журавлівського водосховища до проспекту Героїв Харкова, що межує з житловими кварталами, парковими зонами та промисловими територіями, забезпечуючи інтеграцію різних функціональних зон міста [8]. Слід зазначити, що лісові масиви та парки в межах міста та передмістя виконують одночасно оздоровчу та рекреаційну функції, забезпечують створення комфортних умов для прогулянок, занять спортом й сімейного відпочинку для мешканців великого обласного центру, яким є місто Харків.

Розвиток туризму та рекреації в Харківській області також тісно пов'язаний з можливістю збереження й ефективного використання природно-заповідного фонду, курортно-рекреаційних територій та культурної спадщини, особливо в умовах жорсткого руйнівного впливу військових дій на території області. Інтеграція природних і культурних ресурсів у туристичні маршрути дозволяє формувати сучасний багатофункціональний туристичний продукт, який підвищує привабливість регіону, сприяє соціальній активності населення та розвитку локальних громад.

Висновки. Розвиток туризму на Харківщині може сприяти формуванню комплексного туристичного продукту, який включає культурно-пізнавальні, активні, санаторно-оздоровчі та екологічні види відпочинку, що, своєю чергою, стимулює економічний ріст регіону. Харківська область характеризується значним рекреаційно-туристичним потенціалом, обумовленим поєднанням природних, історико-культурних та курортологічних ресурсів. Територія регіону має різноманітні природні умови, що створюють передумови для розвитку широкого спектра рекреаційних послуг, здатних задовольнити медико-біологічні та психо-естетичні потреби населення. Географічне розташування області на вододілі двох річкових басейнів (Дона / Сіверського Дінця та Дніпра), попри низьку забезпеченість водними ресурсами (1,8 % від загальних водних ресурсів України), формує сприятливі умови для розвитку водної та прибережної рекреації. Розвинена мережа річок, водосховищ та лісових масивів, у поєднанні з помірно континентальним кліматом і рівнинним, хвилястим рельєфом, забезпечує потенціал для багатосезонного туризму, включно з активними, оздоровчими та пізнавальними формами.

Розвиток лікувально-оздоровчого туризму в регіоні базується на наявності курортів та санаторно-курортних закладів («Бермінводи», «Роща», «Ялинка»), які використовують природні ресурси (мінеральні води, лісостепові та степові ландшафти) для медико-оздоровчих програм. Проте аналіз діяльності санаторно-курортних закладів регіону вказує на наявність низки системних проблем, таких як зношена матеріально-технічна база, недостатнє сучасне обладнання, обмежена маркетингова присутність та слабка цифрова комунікація. Розв'язання цих проблем потребує комплексного підходу з інвестуванням, модернізацією інфраструктури та впровадженням сучасних методик реабілітації.

Місто Харків володіє значною історико-культурною спадщиною, сучасними мистецькими інституціями та розвинутою оздоровчою інфраструктурою, що сприяє формуванню конкурентоспроможного туристичного продукту та інтеграції туризму у міську економіку. Одним з перспективних напрямів розвитку міської рекреації та туризму є реалізація концепції «Зеленого каркасу» в місті Харків, що передбачає інтеграцію паркових зон, річок та водойм у єдину екосистему з мережею пішохідних та велосипедних маршрутів. Проєкт передбачає комплексну реконструкцію набе-

режних, ландшафтних парків на базі колишніх промислових територій, модернізацію транспортної інфраструктури та облаштування публічних просторів, що створює передумови для розвитку рекреаційного туризму та активного відпочинку.

Водночас сучасний стан природно-заповідного фонду та курортологічних територій Харківського регіону залишається недостатньо системним: воєнні дії, низький рівень

комунікаційної доступності та часткова деградація рекреаційних зон створюють виклики для розвитку туристичної індустрії. Попри це, регіон має передумови для комплексного розвитку туризму, включно з культурно-пізнавальним, лікувально-оздоровчим, сільським та активним видами туризму, що підкреслює його значення як потенційної дестинації відпочинку і рекреації на національному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Басок Т. Г., Вяткін К. І. Територіальна організація міської рекреації: регіональний аспект. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Сталий розвиток міст (містобудівний аспект)"*, листопад 2017 р. Харків : ХНУМГ імені О. М. Бекетова. С. 64–66. URL: https://eprints.kname.edu.ua/47749/1/ilovepdf_com-64-66.pdf
2. Бондаренко О. О. Сучасний стан рекреаційної діяльності та туризму в Харківській області. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти, м. Рівне, 11–12 травня 2022 року. Рівне : НУВГП, 2022. С. 316–318. URL: <https://tinyurl.com/22zcktwz>
3. Ткаченко Т. Г. Напрямки розвитку туризму Харківського регіону. *Географія та туризм* : Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (26 лютого 2020 р., м. Харків). Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 187–190. URL: <https://tinyurl.com/29q7z8jc>
4. Клапчук В. М. Сучасна курортна справа України (вибрані лекції) : Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2023. С. 82. URL: <https://tinyurl.com/23k6298j>
5. Карюк А. О., Ясинська А. О. Економічний стан санаторно курортних закладів регіону: аналіз та перспективи розвитку. *Проблеми і перспективи економічного розвитку в умовах модернізаційних процесів в Україні та світі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 12 груд. 2023 р., м. Кропивницький (в 2х частинах). Ч. 1. Кропивницький : РВЛ ЦНТУ, 2023. С. 64–66. URL: https://eti.edu.ua/images/files/zbirnuk2023_2.pdf#page=65
6. Носирєв О. О., Третьякова К. Д. Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Харківської області. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації»*. Харків : НУЦЗУ. 2023. С. 55–58. URL: <https://tinyurl.com/29dwjuxs>
7. Максименко Н. В., Квартенко Р. О. Ландшафтне підґрунтя перспектив розвитку регіональної локальної екологічної мережі Харківської області. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Екологія»*. 2013. № 1070. Вип. 9. С. 63–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhNU_2013_1070_9_12
8. Генплан Харкова: як набережні міста перетворюються у «Зелений каркас». Інтернет-видання Stroyobzor.ua. 07 лютого 2023 р. URL: <https://tinyurl.com/genplankharkiv>
9. Краснік С. Є. Рекреаційно-туристичний потенціал Красноградського району Харківської області. *Географія та туризм* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди, Харків, 28 лют. – 1 берез. 2023 р. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 657–664. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/12427>
10. Таргонська І. С. Прийоми та принципи реновації рекреаційних зон сучасного міста на прикладі Олексіївського лугопарку м. Харків. *Матеріали XII Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції «Сталий розвиток міст»* (84-та студентська науково-технічна конференція ХНУМГ ім. О.М. Бекетова), 23–25 квітня 2019 р., Харків. С. 274–276. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/52472/1/ch1-275-277.pdf>
11. Гришина В. Вплив особливостей організації рекреаційних територій на сталий розвиток ландшафтно-екологічного каркасу міста (на прикладі м. Харків). *Сучасні проблеми Архітектури та містобудування*. 2021. № 60. С. 166–176. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.60.166-176>

REFERENCES:

1. Basok T. H., Viatkin K. I. (2017) Terytorialna orhanizatsiia miskoi rekreatsii: rehionalnyi aspekt [Territorial organization of urban recreation: regional aspect]. *Materials of International Scientific and Practical Conference "Sustainable Urban Development (Urban Planning Aspect)"*, Nov. 2017, Kharkiv. KhNUMG named after O. M. Beketov. Pp. 64–66. Available at: https://eprints.kname.edu.ua/47749/1/ilovepdf_com-64-66.pdf (in Ukrainian).

2. Bondarenko O. O. (2022) Suchasnyi stan rekreatsiinoi diialnosti ta turyzmu v Kharkivskii oblasti [Current state of recreational activity and tourism in Kharkiv region]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky*: collection of abstracts of International Scientific and Practical Conference of Young Scientists, Postgraduates and Higher Education Applicants, Rivne, 11–12 May 2022. NUVGP, Rivne. P. 316–318. Available at: <https://tinyurl.com/22zcktwz> (in Ukrainian).
3. Tkachenko T. H. (2020) Napriamky rozvytku turyzmu Kharkivskoho rehionu [Directions of tourism development in Kharkiv region]. *Hrafiia ta turyzm*: Materials of III All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference of Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda (26 Feb. 2020, Kharkiv) / ed. by Yu. I. Muromtseva. Kharkiv: KhNPU. P. 187–190. Available at: <https://tinyurl.com/29q7z8jc> (in Ukrainian).
4. Klapchuk V. M. (2023) Suchasna kurortna sprava Ukrainy (vybrani leksi) [Modern resort industry of Ukraine (selected lectures)]: Navchalno-metodychnyi posibnyk. Ivano-Frankivsk, 2023. P. 82. Available at: <https://tinyurl.com/23k6298j> (in Ukrainian).
5. Karyuk A. O., Yasinska A. O. (2023) Ekonomichnyi stan sanatorno-kurortnykh zakladiv rehionu: analiz ta perspektyvy rozvytku [Economic condition of sanatorium-resort facilities of the region: analysis and development prospects]. *Problemy i perspektyvy ekonomichnoho rozvytku v umovakh modernizatsiinykh protsesiv v Ukraini ta sviti*: materials of All-Ukr. Scientific-Practical Conf., 12 Dec. 2023, Kropyvnytskyi (in 2 parts), Part 1. RVL CNTU, Kropyvnytskyi. P. 64–66. Available at: https://eti.edu.ua/images/files/zbirnuk2023_2.pdf#page=65 (in Ukrainian).
6. Nosyriev O. O., Tretiakova K. D. (2023) Rozvytok turystychno-rekreatsiinoho potentsialu Kharkivskoi oblasti [Development of tourist and recreational potential of Kharkiv region]. *Materials of All-Ukrainian Scientific-Practical Internet Conference "Theory and Practice of Tourism Development: Experience, Problems, Innovations"*. Kharkiv: NUCZU. P. 55–58. Available at: <https://tinyurl.com/29dwjuxs> (in Ukrainian).
7. Maksymenko N. V., Kvarthenko R. O. (2013) Landshaftne pidgruntia perspektyv rozvytku rehionalnoi i lokalnoi ekolohichnoi merezhi Kharkivskoi oblasti [Landscape basis of prospects for development of regional and local ecological network of Kharkiv region]. *Visnyk KhNU named after V. N. Karazin. Series "Ecology"*. No. 1070, Issue 9. P. 63–73. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhNU_2013_1070_9_12 (in Ukrainian).
8. Genplan Kharkova: yak naberezhni mista peretvoriatsia u "Zelenyi karkas" [Master plan of Kharkiv: how the city embankments will become a "Green framework"]. Internet edition Stroyobzor.ua. 07 Feb. 2023. Available at: <https://tinyurl.com/genplankharkiv> (in Ukrainian).
9. Krasnik S. Ye. (2023) Rekreatsiino-turystychnyi potentsial Krasnohradskogo raionu Kharkivskoi oblasti [Recreational and tourist potential of Krasnohrad district of Kharkiv region]. *Hrafiia ta turyzm*: Materials of VI All-Ukr. Scientific-Practical Internet Conf., Khark. Nat. Ped. Univ. named after H. S. Skovoroda, 28 Feb. – 1 Mar. 2023 / Khark. Ped. Univ.; ed. by Yu. I. Muromtseva. Kharkiv, 2023. P. 657–664. Available at: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/12427> (in Ukrainian).
10. Targonska I. S. (2019) Pryomy ta pryntsyipy renovatsii rekreatsiinykh zon suchasnoho mista na prykladi Oleksiivskoho luhoparku m. Kharkiv [Methods and principles of recreation zones renovation in a modern city on the example of Oleksiivskyi meadow-park, Kharkiv]. *Materials of XII All-Ukrainian Student Scientific-Technical Conference "Sustainable Development of Cities"* (84th Student Scientific-Technical Conf. of KhNUMG named after O. M. Beketov), 23–25 Apr. 2019, Kharkiv. P. 274–276. Available at: <https://eprints.kname.edu.ua/52472/1/ч1-275-277.pdf> (in Ukrainian).
11. Hryshyna V. (2021) Vplyv osoblyvostei orhanizatsii rekreatsiinykh terytorii na stalyy rozvytok landshaftno-ekolohichnoho karkasu mista (na prykladi m. Kharkiv) [Impact of features of recreation areas organization on sustainable development of city landscape-ecological framework (case of Kharkiv)]. *Suchasni problemy Arkhitektury ta mistobuduvannia*. No. 60. P. 166–176. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.60.166-176> (in Ukrainian).

Дата надходження статті: 03.12.2025

Дата прийняття статті: 18.12.2025

Дата публікації статті: 29.12.2025